

INNHold

Den 20. årboka	3	Potetpionerene i Stange	
Da Stange ble motorisert		<i>Ole Gjestvang</i>	65
<i>Lars Gjøviken</i>	5	En tragisk drukningsulykke	
«Gær'nåret» i skogbruket		1. august 1863	
1920/21		<i>Egil Vestjordet</i>	79
<i>Aage Dæhli</i>	17	Kulturlandskapet i utvikling -	
Gjetergutt på Ekebergskogen for		tre tidsbilder fra Hverven gård	
65 år siden		<i>Stig Horsberg</i>	81
<i>Magne Martinsen</i>	20	Stange apotek 80 år	
En alminnelig jentes liv og opp-		<i>Asbjørn Frøysadal</i>	87
vekst i tretti-åra		Musikktradisjoner i Romedal	
<i>Jorun Knutzen</i>	24	<i>Asbjørn Hagen</i>	92
Kongens sjåfør - de dramatiske		Ole Rønning - musiker og kom-	
april dagene i 1940		ponist av Prestmarkslekt	
<i>Egil M. Kristiansen</i>	41	<i>Terje Søgaard</i>	99
Dystert 50-års minne i Stange		Slektene på Nordvie i Stange og	
Smittsom sjukdom truet landets		Løken østre i Romedal	
husdyrhold		<i>Per Bjørnerud Christiansen</i>	108
<i>Mads Gaustad</i>	50	«Bent Simensen Vik som er	
Aprilkveld		henrettet for tyveri»	
<i>Dagmar Busterud</i>	55	<i>Svein-Erik Ødegaard</i>	130
Postføringen gjennom Stange-		Bidrag syterne	142
bygda			
<i>Kjell Andersen</i>	56		

Gammelt frå Stange og Romedal 1990

UTGIS AV STANGE HISTORIELAG

Redaktør: Svein-Erik Ødegaard, Karudvegen 2, 2340 Løten.

Tlf. (064) 11 800 (kontor), (065) 91 517 (privat)

Medlemskap i Stange Historielag: kr. 80,- inkludert årboka, hvorav medlemsavgiften er kr. 10,-

Pris for årets bok i løssalg: kr. 95,-

Bankgiro: 1813.28.00371. Postgiro: 34 57 91

Adresse: Stange Historielag, Postboks 108, 2310 Stange

Historielagets kontor: Sole, Stange, med tlf. (065) 72 778, med automatisk telefonsvarer.

Styret i Stange Historielag 1990: Mikkel Veflingstad (formann), Jostein K. Nysæther (nestformann), Randi Brodshaug (sekretær), Anton Tosti (kasserer), Mille Lund, Hallstein Sletten og Margrethe Mæhlum.

Sats og trykk: Hagen Offset a.s. Brumunddal

ISSN 0333-0907 — ISBN 82-90139-47-0

Den 20. årboka

«Etter forslag av adjunkt Odd Stensrud har styret i Stange historielag besluttet å sende ut nærværende skrift.» Slik begynte daværende formann i Stange Historielag, Gustav Gjestvang, sitt forord til den første årboka i 1971. Intensjonen var et årlig skrift, men det «avhenger av den mottagelse det får hos folk i Stange og Romedal og hos andre interesserte,» skrev Gjestvang videre. Vi vet at responsen var enorm, den videre vekst og utvikling var overveldende, og historien om de 10 første åra kan vi for øvrig lese litt om i årboka for 1980.

Stange Historielag har med årets årbok nådd en ny milepæl: den 20. årboka i rekken. Dette frister til å gi noen tall for utviklingen.

I 1971—80 ble det gitt ut over 1100 sider, mens tallet for perioden 1981—90 er blitt ca. 1400. Antall bidrag i første 10-årsperiode var nærmere 125, mens det er blitt ca. 170 i siste 10-årsperiode. Tilsammen står det 137 forskjellige forfattere bak de nærmere 300 bidragene. Av disse skrev 59 personer i årbøkene 1971—80, mens 78 nye er kommet til i perioden 1981—90.

Det mest iøynefallende trekk i utviklingen i 80-åra, er nok innføring av stivbind f.o.m. 1986-utgaven. Dette ble bl.a. tatt opp av meg på et årsmøte og i forordet i 1984-årboka, men det var ei tid noe skepsis p.g.a. frykt for høye kostnader og dermed et markert utslag i utsalgsprisen. Den kommunale jubileumsboka ga oss muligheten

hadde ikke barn sjøl. Hvorfor all denne uvennskapen, tenkte jeg. Da kom jeg til å tenke på ting som jeg hadde snappet opp av samtaler mellom voksne, mens jeg var lita og nysgjerrig, men egentlig ikke forsto noen ting. Agnes ble enke i ung alder, og det er vanskelig det. Ingen av sladderkjerringene av begge kjønn tenkte på det, vil jeg tro. Ungene sang «Glade enke» når de møtte henne, de måtte jo ha hørt det av noen. Det var visstnok slik at Agnes traff en kar som tøyset litt med henne, og hun tok det på alvor. Han strøk sin kos, og hun satt nedslått igjen med «skamma». I dagens samfunn er da slike ting godtatt av alle, men den gangen . . . Ja, for det var da en skam å ha samboer den gangen. I hvert fall i min bygd. Nå er da det helt akseptert. Og så burde det gå minst to år før man begynte å tenke på å skaffe seg ny livsledsager. Dette høres i våre dager helt sykt ut, men slik var det. Selv om sladderer slett ikke var så ondskapsfull som Agnes tolket den, så bet det nok hardt i hennes lettsårige sinn.

Hu' Agnes hadde vært legdunge, fortalte hun en gang, og det var nok ikke så lett å være en liten jente eller gutt som ble satt bort til fremmede folk. Selv om folk ikke direkte var slemme, så måtte nok den vesle jentungen hjelpe til med forskjellig slags arbeide. Det er bare vi i dagens Norge som ikke tror at barn kan arbeide.

Så gikk a' Agnes der som et monster, da, til latter for alle, og til slutt kom hun på gamlehjemmet. Der skjelte og smelte hun akkurat som før og døde vel nokså ensom. Jeg sto ved graven og tenkte: Hvorfor besøkte jeg henne ikke på gamlehjemmet? Hu' Agnes ville vel ha skravlet høyt og tydelig om alle sine fortredeligheter gjennom livet, men hva hadde nå det gjort? Jeg bestemte meg for at neste gang jeg går på kirkegården, skal jeg ta med en blomst til graven hennes.

EGIL M. KRISTIANSEN:

Kongens sjåfør — de dramatiske april dagene i 1940

Dagen er fredag 12. april 1940.

Stedet er Lillebo tollstasjon i Engerdal, noen steinkast fra den norsk/svenske grensen. Kongen har akkurat satt seg til rette i en lenestol, et teppe er lagt over hans skuldre. Haakon VII gjennomlever sine mest dramatiske døgn som Norges monark. Alvorlige forhandlinger, alvorlige samtaler, tunge og skjebnesvangre avgjørelser. I Hamar, i Elverum, i Trysil. Grådige tyske krav. «Hvis Regjeringen skulle bestemme seg for å gå med på kravene, er det ingen annen utvei for meg enn å abdisere». Bomber og mitraljøsekuler. «Dei datt så nær så eg kunne studere koss dei var laga», sa utenriksministeren. Ny flukt. Langt inn i Engerdals grenseskoger.

Jo, den 68 år gamle monarken har sannelig grunn til å være sliten. Likevel: tilbudet om å hvile i en seng avslår han. «La heller sjåførene hvile». For ham er lenestolen god nok. Men hvilen blir ikke langvarig. Tyske fly, nok en gang. Kom dere i sikkerhet! Bombene over Nybergsund har gjort inntrykk, i frykt for flere bærer det over grensen, inn i nabolandet, landet som ikke er i krig.

Nye rådslagninger. Med det lille som er igjen av Kongens råd.

Bare fem statsråder følger Kongen nå. Statsministeren er ikke der, forsvarsministeren er ikke der, flere andre er ikke der.

Utenriksministeren telefonerer uavbrutt, nå til sin kollega i landet der de allerede har satt sine føtter. Kan Kongen bli her en stund, kanskje noen uker, for så å reise tilbake til Norge?

Nei, – sier svensken, etter å ha konferert med sin egen regjering.

Den norske konge er velkommen i grannlandet, men – reise hjem når han selv ønsker, nei, det kan inte garanteres forstås!

Dette er storpolitikk.

Nye rådslagninger. Men Kongen trenger ingen råd, han er ikke i tvil, han vil snarest tilbake over grensen til Norge. Kirkeministeren derimot, han er i tvil, han vil bli i grannlandet. Finansministeren også. Og det samme med utenriksministeren, han har noe «å ordne» med de svenske myndigheter. (To dager senere blir han anmodet om å forlate «søta bror», fordi han uttaler seg til pressen!)

Bare to statsråder følger Kongen tilbake til Norge. Kongens råd blir stadig mindre. Utenriksministeren er ikke med, finansministeren er ikke med, kirkeministeren er ikke med. Nei, ikke en gang Kongens hoffsjef er med tilbake, ikke bilen og sjåføren heller.

Birger Ingstad var sønn av Johan og Gyda Ingstad og nummer fire i en søskenflokk på sju. Faren var stasjonsmester på Sjøa i Gudbrandsdalen, men døde da Birger var sju år gammel. I 1921 flyttet Gyda Ingstad og de sju barna til Ottestad, der hun arbeidet som jernbaneekspeditør ved Gubberud stasjon. Repro: Hedmarksmuseet.

Bilen med det berømte kjennetegnet «A-2» er for velkjent, alle vet hvem den tilhører. Da er bilen til Oslos politimester bedre egnet. Bak rattet i den sitter en ung politimann fra det norske overvåkningspolitiet. *Han* blir med Kongen tilbake.

Ved en tilfeldighet, som så mye annet disse dagene, møter politimannen Norges konge, for første gang, her, noen hundre meter inne på svensk jord. Sammen reiser de tilbake over grensen, til ny nervepåkjenning og ny dramatik. I de neste to ukene opplever den aldrende monarken og den 37 år yngre politimannen dramatikken og nervepåkjenningen side om side.

Hemmelig oppdrag

Men politimannen har, i likhet med monarken, allerede opplevd dramatiske timer og døgn.

Tre dager tidligere, klokka 11.45, den 9. april 1940: Tyske soldater, landsatt på Fornebu, marsjerer Drammensveien inn mot Oslo sentrum. Bil på bil med evakuerende drar ut av det samme sentrum nordover Trondheimsveien mot Hedemarken. Midt i køa en bil med to personer i, en kvinne og en mann. Ingen legger merke til dem, de skiller seg ikke ut. Det skal de heller ikke gjøre. Men de to er ikke vanlige evakuerende, de er ute i et særdeles viktig og strengt hemmelig

oppdrag. Han er politikonstabel i overvåkningspolitiet, hun kontorfunksjonær samme sted. Han er fra Ottestad, hun fra Rena. Han heter Birger Ingstad, hun Reidun Øgle. Begge holder de øye med den lille lastebilen foran, den med en barnevogn på toppen av lasset. Men det er ikke barnevogna de er interessert i, derimot alt som ligger under. De to i lastebilen, sjåføren og hun som sitter ved siden av, med et spedbarn på fanget ser ut til å ha pakket med seg flere eiendeler enn de fleste andre som reiser ut av hovedstaden denne formiddagen. Ingen har tid til å bry seg med det, alle har nok med sitt. Bortsett fra de to i bilen bak, — de vet bedre. Under barnevogna er det verken kasseroller, stekepanner, mat eller sengeklær, men noe helt annet. Der ligger hele det hemmelige arkivet til norsk overvåkningspoliti, sensitive dokumenter som vil være livsfarlige hvis de kommer i urette hender. Nå er tyske okkupanter og norske nazister slike hender.

Allerede da den første flyalarmen gikk i Oslo, tidlig på natta, begynte en del tjenestemenn å pakke arkivsakene. Noen evakueringsplan forelå ikke. Ulike alternativer ble framsatt, — og forkastet. Da en av kontorfunksjonærene, Reidun Øgle, innfant seg, foreslo hun Vikengen gård, 16 kilometer nord for Rena. Der bor tre av hennes tanter alene der ville arkivet ligge trygt, mente hun. Forslaget ble godtatt uten protester. Et par timer senere ruller den hemmelige transporten nordover Trondheimsveien. Lastebilen tilhører en kjenning, kvinnen med spedbarnet er Reidun Øgles søster, evakuerende, — og samtidig kamouflasje. Personbilen, som Birger Ingstad kjører, tilhører Oslos politimester, Kristian Welhaven. (Som neppe hadde regnet med å finne den igjen bak et pakkhus på Hjerkinns stasjon).

Ubemerket og uten problemer kommer transporten fram til Rena, i 19-tida om kvelden den 9. april. Før midnatt er alle de hemmelige dokumentene stuvet vekk i en gammel bygning på Vikengen. Oppdraget er utført. De ansvarlige for transporten kan ta seg en velfortjent hvil, før de starter tilbaketuren til Oslo.

Det er planen. Men lite går som planlagt i disse forvirringens timer. Et kort besøk på Rena lensmannskontor om morgenen 10. april gjør det klart at sjansene for å komme til Oslo er svært små. Tyskerne har vært helt framme ved Midtskogen i løpet av natta, forteller lensmannen.

Etter noen dager kommer Reidun Øgle likevel tilbake til hovedstaden, men for Birger Ingstad blir det andre oppdrag. Justisminister Terje Wold er også på Rena den 10. april, der han møter generaler og andre høyere offiserer, i det senere så berømte «Rena-møtet». Også han er innom lensmannskontoret. En politimann fra Oslo, med bil, har justisministeren saktens bruk for, og Birger Ingstad blir med til Nybergsund, der resten av regjeringen samt Kongen og Kronprinsen befinner seg.

Dagen etter er Nybergsund på det nærmeste jevnet med jorda, det sørger tyske bombegjenger for. Etterpå er det kaos og tynnslitte nerver. Statsministeren og statsrådene diskuterer ikke lenger, de skriker til hverandre. Mens statsministeren maser om hvor viktig det er å komme avgårde så fort som mulig, snakker Trygve Lie og Halvdan Koht mest om mat. Terje Wold vil til Rena, han får i utvetydige ordelag beskjed av statsministeren om å holde kjeft. Kongen er måpende tilhører. Så forsvinner de, i ulike biler og ulike retninger, konge, kronprins, statsminister, statsråder og tjenestemenn av ulike slag.

Samling på Lillehammer neste dag! Ingen klarer å overholde den avtalen.

Fra Nybergsund kjører Birger Ingstad over Jordet til Kena og derfra videre mot Elverum. Nå har han i tillegg til justisministeren fått Oslos varaordfører, Einar Gerhardsen som passasjer. På Øksna blir de stanset av en jernbanefunksjonær som ber dem snu og reise tilbake til lensmannskontoret på Rena. Der forteller lensmannen at store, motoriserte tyske avdelinger er på veg nordover og at flere av statsrådene har kjørt mot Engerdal og svenskegrensen. Birger Ingstad, Terje Wold og Einar Gerhardsen følger etter. I halv sjutida neste morgen, 12. april, kommer de til Femund Hotell hvor de får tre kvarters søvn på en hard sofa, før turen fortsetter mot svenskegrensen. Noen timer senere har Birger Ingstad fått en ny passasjer i bilen. Han er snart 68 år gammel, het opprinnelig Carl, kom fra Danmark, har tatt navnet Haakon og er Norges konge.

På kryss og tvers

I en dagboksrapport beretter Birger Ingstad, nøkternt og uddramatisk, om sine opplevelser i april dagene 1940. På kryss og tvers, på dårlige og isbelagte veger, i stadig frykt for å bli innhentet av tyske bomber og mitraljøsekuler, farer han rundt med Norges konge som passasjer.

Etter det korte oppholdet i Sverige går turen tilbake over grensen til Engerdal, ned langs Engeren, over Jordet til Rena og derfra nordover til Koppang. Kongen blir spurt om hvor langt han vil kjøre. Han svarer at det får sjåføren bestemme, det er viktigst at han får nok søvn, sier Kongen.

Åsheim Hotell i Rendalen får uventet kongebesøk denne natta, ikke alle er like glade for det. Hendelsene i Elverum og Nybergsund har vist at på steder der Kongen oppholder seg spanderer tyske flygere raust av sine bombelaster. Likevel blir det lille følget, tross skepsisen, godt mottatt og får sine rom.

Birger Ingstad bærer inn bagasjen og henvender seg til Kongen: «Vil Deres majestet ha koffertene opp på værelset med en gang?» Og Kongen svarer: «Legg vekk det formelle og høytidelige, skal de absolutt bruke tittel, så kall meg general!»

Oppholdet på Åsheim blir kort, allerede klokka ni neste morgen, lørdag 13. april, fortsetter ferden videre nordover gjennom Rendalen til Tynset og derfra sørover igjen til Alvdal, over til Folldal og videre mot Dovrefjell. Den slitne monarken halvsover i baksetet, mens Birger Ingstad tråkler seg fram på dårlige veger. I nærheten av Tynset dundrer 12—15 tyske fly over hodene på dem, men ingen ting skjer.

Utpå ettermiddagen kommer det lille følget fram til Hjerkinns stasjon, 1 017 meter over havet. Her ligger snøen ennå flere meter djup, og vegen sørover til Dombås er ikke brøytet. De to bilene må settes igjen, den eneste muligheten til å komme videre er med tog. Sju personer setter seg til å vente i stasjonsmesterens leilighet, kong Haakon, kronprins Olav, adjutanten, major Nic. Ramm Østgård, statsrådene Terje Wold og Trygve Lie samt de to sjåførene Birger Ingstad og Einar Bull.

Et godstog på veg sørover er første mulighet. Redde for at Kongen skal bli gjenkjent av uvedkommende utstyrer de ham med Birger Ingstads vinterfrakk, sixpence-lue og solbriller. Deretter entrer de togets postvogn. Under en times stopp på Dombås blir de i vogna, og endelig ved midnattstider kommer toget til Otta, hvor følget på sju personer

Birger Ingstad,
elev av 7. kl. ved Kjefferud
skole, Hauge, er f. den 24/2 1909.
Da han nu avklar seg inn på
middelskolen, skal jeg hermed gi
ham følgende vitnesbyrd:

Historiensfremgang	særl. godt
Norsk skriftlig	særl. godt
- - - muntlig	særl. godt
Regning	særl. godt
Historie	særl. godt
Geografi	særl. godt
Naturfag	særl. godt
Skrijving	særl. godt
Tegning	særl. godt
Alt, ord og oppførsel	særl. godt

Han har særdeles gode karakterer
og er en særdeles bra og snild gutt.

Kjefferud skole, 12/4 1942.
B. Østgård,
førstelær.

Birger Ingstad var elev ved Kjefferud skole. Dette vitnesbyrdet viser at det var en ualminnelig dyktig elev som avsluttet skolen våren 1923.

stiger av. Ingen mottagelseskomite, ingen fanfarer, ingen hilsningstaler. Men så er det da heller ingen som registrerer at den lange mannen i vinterfrakk, sixpence og solbriller er landets konge. — Jo, noen gjør det. På Heggelund pensjonat, tre kilometer vest for Otta, dit fire av de sju drar for å overnatte, blir Kongen umiddelbart avslørt.

— Pensjonatvertinnen gjenkjente Kongen, kan major Østgaard fortelle, da han slutter seg til de andre i pensjonatets annen etasje, etter å ha snakket med betjeningen. «Nei, kjente hun meg, da må jeg med skam hilse på henne», sier kong Haakon. «Du har reist for mye rundt i landet til å forsøke å skjule deg», kommenterer Kronprinsen tørt.

De møtes igjen

Mens kong Haakon drar sørover Gudbrandsdalen i en postvogn, reiser statsminister Nygaardsvold nordover i bil til Lesjaverk. Først dagen etter får de to kontakt med hverandre. Motvillig må statsministeren sette seg i bilen og kjøre sørover igjen. Fortsatt i dårlig humør ankommer han Otta utpå ettermiddagen. Terje Wold får en ny overhøvling, og nå blir Trygve Lie tatt med i samme slengen; Slike kjepphøge karer som dere burde ikke la seg skremme av stasjonsbetjenter og lensmannsdrenger til å rømme halve Norge rundt, er statsministerens klare beskjed. Denne gangen er ikke Kongen tilhører, han har sammen med Kronprinsen, adjutanten og Birger Ingstad reist til Vågåmo, til middag hos sognepresten. Men snart er han tilbake på Otta og innkaller til statsråd, mens Kronprinsen oppdager at han har glemt bandolæret og pistolen sin. Dermed får Birger Ingstad en ny tur til Vågåmo.

Søndag 14. april 1940, om ettermiddagen:

Den norske regjering er samlet til statsråd hos Kongen, i Heggelund pensjonat. Noen kilometer lengre nord gjennomfører tyskerne verdenshistoriens andre fallskjermangrep og sperrer veg og jernbane. Noen kilometer lengre vest blir en politikonstabel fra overvåkningspolitiet tatt som spion. Både statsrådet og fallskjermangrepet er grundig behandlet i krigslitteraturen, — her er historien om politimannen som møtte mistenksomme gudbrandsdøler, med Birger Ingstads egne ord:

Forsvarsministerens sjåfør og jeg kjørte avsted for å se etter beltet, men da vi kom til Lalm ble vi stoppet av en patrulje av frivillige. Ljungbergs sjåfør viste passer-seddel fra K.G. (Kommanderende General), og vi kunne kjøre videre. Et stykke lenger fram ble vi påny stoppet og spurt om hvor langt vi skulle. Vi forklarte at vi skulle nesten opp til Vågåmo for å lete etter noe som var mistet. Vi forsto at de mistenkte oss for å være spioner til tross for våre legitimasjoner, men da disse karene skulle opp til Vågåmo, tilbød vi dem å kjøre med oss. Da vi kom dit hvor vi visste pistolen lå, ropte en av karene stopp og ba oss pille oss ut av vogna, og sa: «Nå vet vi hva slags karer vi har for oss, så dere får bli her». Jeg fikk beveget en av karene til å følge med meg bort for å overbevise ham om at det ikke var noe fanteri. Jeg gikk rett bort og tok opp bandolæret med pistolen i, men da hadde imidlertid den mest aggressive av karene tvunget sjåføren til å kjøre helt fram til det sted hvor hovedposten var. Her ble det konstatert at alt var i orden, og vi fikk slippe løs.

Ting ordner seg. Politimannen og forsvarsministerens sjåfør slipper fri, Kronprinsen får tilbake pistolen sin, og regjeringen er på det nærmeste fulltallig igjen. Handelsministeren dukker opp, med sin dokumentmappe, fylt med over 1 million kroner fra Norges Bank på Gjøvik. Og utenriksministeren og finansministeren er tilbake etter «utvisningen» fra grannlandet. Ja, til og med hoffsjefen kommer. — i sin «A-2». Men han blir sendt tilbake til Sverige. Kongen har ikke bruk for verken ham eller bilen.

Videre

Oppholdet på Otta blir lengre enn tenkt og ønsket. Situasjonen er kritisk. Sørfra rykker den tyske hovedstyrken stadig nærmere, nordenfor sperrer tyske fallskjermssoldater veg og jernbane, og vestover er vegene stengt av snø. Gudbrandsdalen er en felle.

Kongen flytter til Sandbu i Vågå. «Siden hadde vi simpelthen noen rolige dager», skriver Birger Ingstad. Slik fortoner det seg for de som følger Kongen. Dagene er neppe så rolige for de mest pågående av statsrådene. Ustanselig forsøker noen av dem å komme nordover, flere ganger er de helt framme i ildlinjen. Mest dramatisk er det for handelsministeren som er sentimetre fra å bli skutt, og i tillegg mister han veska med millionen i.

Gravkapeller, kirkemurer og grøftekanter tjener som skjold for tyske kuler. Mens norske soldater er i ferd med å nedkjempe tyskerne, torsdag 17. april, presser noen av statsrådene seg forbi og forsvinner nordover. Kongen derimot venter i tre dager til. Først 21. april kommer han til Stuguflåten hotell i Lesja, regjeringens nye standkvarter. Der blir det stadig mere folk. Mange må tilbringe natta i en stol eller på gulvet, mens de venter om å holde vakt ved peisvarmen. Birger Ingstad går ut i bilen for å sove, men søvn blir det ikke. Sju tyske fly stryker lavt over hotellet, og en norsk mitraljøse spiller opp. Svaret fra de tyske flygerne lar ikke vente på seg. Bombene faller som hagl. Snart på den ene sida av vegen, snart på den andre. Etterpå er det jernbanens tur, restauranten og lokstallen på Bjorli stasjon blåser i lufta. Stuguflåten er ikke noe blivende sted. Likevel, — regjeringen fatter et av sine viktigste og mest framtidsrettede vedtak denne dagen: Norske skip i utenriksfart beordres til alliert havn. Grunnlaget for Nortraship er lagt.

Så bærer det nedover Romsdalen. Bilene kjører med slukte lyfter. «Vi kan se månen skimne på toppen av de svære Romsdalsfjellene, men den når ikke ned i dalen», registrerer politimannen, som har trådt sine barnesko i den flate Stange-bygda.

Åndalsnes ligger i grus, tyske bomber er ingen mangelvare. Vårbløya er nesten like ille, men fram kommer de. Til Åfarnes og derfra med båt til Molde. Klokka 3, natta til 23. april blir «Rosenes by» Kongens nye oppholdsted. Det skal den få betale dyrt for. Bombene hagler, her også. Men Kongen overlever. Etter tre dager bærer det videre. Gjennom bomberegner og mellom brennede hus blir monark og ministere geleidet ned til Molde, som også står i brann. Den engelske krysseren «Glasgow» tar dem ombord. I messerom og kahytter ligger statsråder og kongelige flate på dørken mens krysserens kanoner fyrer løs mot de tyske flyene. Så stikker den til havs og forsvinner nordover. Sør-Norge er oppgitt, Nord-Norge er ennå fritt.

Birger Ingstad er ikke med. Like brått som det startet, slutter hans oppdrag som kongelig sjåfør. Dagboksrapporten slutter like brått, mye tyder på at den aldri fikk den tiltenkte

Etter frigjøringen i 1945 ble Birger Ingstad tildelt Hans Majestet Kongens erindringsmedalje. Det er Ingstads søster, Svanhild Johnstad, som viser fram medaljen. Repro: Hedmarksmuseet.

avslutningen. Likevel kjenner vi historien videre, ihvertfall i hovedtrekk:

Oppbruddet fra Molde er om mulig ennå mere kaotisk og dramatisk enn i Nybergsund. Avreisen skjer brått. Konge og statsråder får bare noen minutter på å komme seg ombord i den engelske krysseren. Den utslitte politibetjenten ligger og sover. Ingen husker å vekke ham! Men det betyr neppe noe fra eller til. Plassen ombord i «Glasgow» er svært begrenset, og statsrådene får beskjed om at de kan ta med bare to fra hvert departement. Derfor står det mange igjen i den brennende byen da krysseren stikker til havs. Både pensjonærer og politikere som har fulgt regjeringen de siste dagene, må ordne seg på annen måte. Store deler av det som går under betegnelsen «bagasjen» — Norges Banks gullbeholdning — står også igjen.

Bombingen stilner litt etter litt. Fiskeskøyter blir skaffet for å frakte gull og folk nordover. Skøyta som Birger Ingstad kommer ombord i får motortrøbbel, og han kommer aldri til Tromsø, men til Trondheim. Derfra drar han tilbake til Oslo.

Den «nye tid» tar til, ikke minst i politiet. Birger Ingstad blir på sin post, men skikker seg ikke slik som de nye makthavere ønsker. Flere ganger brenner det under beina hans, men han klarer seg.

Den 7. juni 1945: Kong Haakon kommer hjem fra fem år i utlendighet. Birger Ingstad står vakt ved slottet. De kongelige går forbi. «Det er jo Birger Ingstad,» slår Kronprinsen fast. «Nei, han må jeg sannelig hilse på,» sier Kongen. Det blir et hjertelig gjensyn mellom monarken og politimannen, de to som kom så nær hverandre da Norges skjebne stod på spill.

I politiet avanserer Birger Ingstad etter hvert til avdelingssjef, og han forlater etaten som pensjonist i 1972. «Kongens sjåfør» blir en slags ærestittel som følger ham resten av livet. I 1976 dør han brått, 67 år gammel.

Kilder:

Hovedkilden til denne artikkelen er Birger Ingstads dagboksrapport fra april dagene 1940, nedtegnet etter at han vendte tilbake til Oslo.

Ellers er supplerende opplysninger hentet fra:

Utenstilling fra Undersøkelseskomiteen av 1945, bilag 8.

Johan Nygaardsvold: «9. april – 7. juni 1940»

Halvdan Koht: «Fra skanse til skanse»

Trygve Lie: «Leve eller dø»

Nils Hjeltnes: «Vekstår og vargtid»

Anders Frihagen: «To rapporter»

Arthur Martinsen: «Norsk overvåkningspoliti raskere enn tyskerne 9. april», artikkel i Hamar Arbeiderblad 6.11.1982

Egil M. Kristiansen: «Ble kaptein Eiliv Austlid og hans soldater sendt i døden av desperate statsråder», artikkel i Gammelt fra Stange og Romedal 1988.

Halvard Berget: «Kongen på Lillebo 12. april», artikkel i Hamar Arbeiderblad 11.04.1990.

Forøvrig har Birger Ingstads søster, Svanhild Johnstad, Ottestad gitt nyttige opplysninger.